

Kā un kāpēc jāpatentē izgudrojums

VLADIMIRS ANOHINS,

aģentūras «TRIA ROBIT» patentu pilnvarotais

MARUTA VĪTIŅA,

patentu speciāliste

Kaut arī preču zīmēm Latvijas ekonomiskajās aktivitātēs šobrīd ir lielāks īpatsvars, tomēr arī patentiem tur ir sava vieta. Reizēm tieši patents bez lieliem izdevumiem var dot īpašniekam lielu naudu. Ne velti firmas, kas nodarbojas ar intelektuālā, un, jo īpaši, tā daļa — rūpnieciskā — īpašuma aizsardzību — sauc par patentu firmām.

Patents ir vairāku rūpnieciskā īpašuma veidu aizsardzības forma, tomēr parasti, ja neseko nekādi precizējumi, ar patentu saprot izgudrojuma aizsardzību. Par patentu sauc arī pašu dokumentu, kurš izniegts valsts vārdā un dod patentīpašniekam izņēmuma tiesības uz patentētā izgudrojuma izmantošanu. Vienā teikumā uzreiz parādās tik daudz terminu! Sāksim pēc kārtas.

Kas ir izgudrojums? Vairumā pasaules valstu izgudrojums tiek traktēts kā tehnisks risinājums, kurš ir jauns, rūpnieciski izmantojams un kurš «nav acimredzams» (šo pēdējo «neacimredzamību» sauc dažādi, visbiežāk par izgudrojuma soli, bet Latvijā izvēlēts formulējums — izgudrojuma līmenis). Šis prasības, kuru izpilde ir nepieciešama patenta saņemšanai, sauc par izgudrojuma patentspējas kritērijiem. Visvienkāršākais kritērijs ir rūpnieciskā izmantojamība — izgudrojums skaitās rūpnieciski izmantojams, ja tā objekts ir izgatavojams vai izlietojams jebkurā tautsaimniecības nozarē. (Un ja tas nav ar likumu noteikts neaizsargājams objekts).

Latvijā, tāpat kā vairumā pasaules valstu, ir noteikta absolūtās novitātes prasība, — proti, izgudrojuma objekts nedrīkst būt identisks nevienam agrāk zināmam, neatkarīgi no tā, kur tāds objekts ticis atklāti izmantots vai kādā valodā tikušas publicētas ziņas par to. Izgudrojuma objekta atklāta izmantošana pirms tā patentēšanas

vēlāk var liegt saņemt patentu. Nevar, teiksim, trīs gadus ražot kādu patentspējīgu ierīci, bet pēc tam tomēr izlemt to patentēt. Tiesa, Latvijas Patentu likums ir labvēlīgs autoram (vai citai personai, kurai šajā laikā būtu tiesības iesniegt izgudrojuma pieteikumu) — viņam ir paredzēti atvieglojumi. Ja autors pats ne agrāk kā 12 mēnešus pirms pieteikuma iesniegšanas ir izpaudis informāciju par savu tehnisko risinājumu, tad šī izpaušana netiek ņemta vērā, nosakot izgudrojuma novitāti.

Vissarežģītākais ir kritērijs, kurš raksturo izgudrojuma neacimredzamību, ieguldīto izgudrotājdarbību. Latvijas Patentu likumā paredzēts, ka izgudrojumam ir izgudrojuma līmenis, ja attiecīgās nozares speciālists konstatē, ka tas acim redzami neizriet no iepriekšējā tehnikas līmeņa. Jau no pašas definīcijas ir skaidrs, ka šis kritērijs ir pats subjektīvākais. Neskatoties uz to, eksistē gadu gaitā uzkrāta pieredze tā noteikšanā. Atšķirības no zināmā tehnikas līmeņa var būt lielas vai pavisam minimālas, bet jaunajam risinājumam ir jābūt tādām, līdz kuram citi tik viegli nevarētu aizdomāties, lai būtu kaut kāda «rozīnīte».

Kādi patentu objekti ir iespējami? Izgudrojumu pamatobjekti var būt ierīces, paņēmieni, vielas, mikroorganismu celmi, augu un dzīvnieku šūnu kultūras, kā arī iepriekšminēto objektu pielietojums jaunam mērķim. Katrs no minētajiem objektiem ir jāsaprot visplašākajā nozīmē. Piemēram, krēsls arī ir ierīce sēdēšanai, bet paņēmieni ietver gan tehnoloģiskos procesus, gan kontroles un mērīšanas metodes.

Latvijā vietējie pieteicēji pēdējo trīs gadu laikā saņem vidēji ap 100 patentiem gadā. Nozares ir visdažādākās, bet visbiežāk izgudrojumi attiecas uz pārtikas rūpniecību un ķīmiskiem produktiem (pa 20%), kā arī uz medicīnu un mehāniku.

Uz ko patentu nevar saņemt? Latvijā, tāpat kā vairumā valstu, patentu nevar saņemt uz daudziem objektiem, tieši kurus aizsargāt vēlētos daudzi, proti, uz atklājumiem, matemātiskām metodēm, mākslinieciskās konstruēšanas rezultātiem, plāniem, intelektuālās darbības metodēm, spēļu un uzņēmējdarbības noteikumiem un metodēm, datorprogrammām, informācijas sniegšanas paņēmieniem, kā arī cilvēku un dzīvnieku ārstēšanas paņēmieniem. Un tūlīt pat seko atruna — ir izslēgta tikai šo objektu kā tādu patentēšana. Tas nozīmē, ka kaut kādā apjomā var aizsargāt arī minētos objektus, ja tos, kā profesionālajā slengā saka patentpilnvarotie, «piesien dzelžiem», t. i., aizsargā kopā ar objektu, kurā tie ir izmantoti. Tas ir ļoti sarežģīti, tomēr daudzos gadījumos iespējami. Pie tam prakse apsteidz likumdošanu. ASV šobrīd ir sācies patentēšanas bums biznesa metodēm (ar interneta izmantošanu), kuras, stingri ņemot, būtu jāuzskata par skaidri nepatentspējīgām... Arī Latvijā sāk parādīties pirmie tāda veida pieteikumi.

Kā saņemt patentu? Patenta iestādē jāiesniedz atbilstoši prasībām noformēts izgudrojuma pieteikums. Pieteikumam jāsaturs iesniegums par patenta izsniegšanu, izgudrojuma apraksts, izgudrojuma (patenta) formula, rasējumi (ja tie ir nepieciešami), referāts un dokuments, kas apliecina valsts nodevas samaksu.

Vietējiem pieteicējiem ir tiesības pašiem sastādīt un iesniegt izgudrojuma pieteikumu. Bieži viņi paši sagatavo arī izgudrojuma aprakstu un pat izgudrojuma formulu. Tiesa, ne vienmēr pārāk veiksmīgi, jo pareiza apraksta un it īpaši izgudrojuma formulas sastādīšana ir ļoti grūts uzdevums. Izgudrojuma aprakstam ir jābūt pietiekami skaidram un pilnīgam, lai speciālists varētu izmantot izgudrojumu bez izgudrotāja

papildus jaunrades. Šķiet, ka nav nekādu jautājumu — jāatklāj viss. Tomēr labāk būtu vismaz kādu sīkumu atstāt «rezervē».

Kā tiek veikta izgudrojumu ekspertīze? Eksistē vairākas ekspertīzes sistēmas, tomēr lielākā daļa patentu iestāžu veic pilno ekspertīzi. Tikai ne Latvijā. Latvijā tiek veikta tikai izgudrojumu formālā ekspertīze, bet netiek pārbaudīta pieteikto izgudrojumu novitāte un izgudrojuma līmenis. Kā tad tā? — jūs jautāsiet. Izgudrojumiem taču ir jāatbilst noteiktiem kritērijiem. Bet ja nu patentētais izgudrojums tiem neatbilst? Latvijā patenti tiek izsniegti uz pieteicēja atbildību. Ja tāds patents nevienam netraucēs, tas var darboties visu termiņu. Bet ja patents ir aizskāris kāda intereses, tad šis «kāds» likumā noteiktajā kārtībā var panākt patenta anulēšanu. Šāda ekspertīzes sistēma ir izvēlēta tāpēc, ka ir ātrāka, lētāka un vairāk atbilstoša izgudrotāja interesēm — atvieglina un padara lētāku patenta saņemšanu.

Cik ilgi darbojas patents? Patents var darboties ne vairāk kā 20 gadus no pieteikuma iesniegšanas dienas. (Izņēmums ir patenti uz zālēm, kuru darbību noteiktos gadījumos var pagarināt uz 5 gadiem). Kāpēc — ne vairāk? Ja patents ir izsniegts, jāmaksā ikgadējās nodevas par tā uzturēšanu spēkā. Tikko nodeva nav samaksāta, patenta darbība izbeidzas pirms termiņa. Tiesa gan, ne tūlīt. Noteikta perioda, parasti 6 mēnešu, laikā, samaksājot «sodu», var atjaunot patenta darbību. Patents var beigt savu eksistenci arī ar «spēka metodi», ja ieinteresētās personas iesniedz iebildumu pret patenta izsniegšanu Apelācijas Padomē vai tiesā un uzvar šo lietu.

Kur darbojas patents? Tās valsts teritorijā, kur tas izsniegts. Tātad Latvijas patents — tikai Latvijā, Krievijas patents — tikai Krievijā, bet Amerikas — ASV. Izņēmums ir daži reģionālie patenti, kuri var darboties vairākās valstīs, bet arī tur viss nav tik vienkārši. Piemēram, par Eiropas patenta uzturēšanu spēkā katrā norādītajā valstī ir atsevišķi jāmaksā ikgadējās nodevas.

Kam ir tiesības uz patentu? Pirmām kārtām, izgudrotājiem, ja viņi patstāvīgi ir radījuši izgudrojumu. Cita situācija ir tad, ja tas ir dienesta izgudrojums. Darba devējam ir tiesības uz darbinieka izgudrojumu, ja tas radīts, izpildot darba līgumu, kas ietver izgudrotājdarbību, kā arī veicot pētniecības, projektēšanas un konstruēšanas darbus vai sagatavojot tehnoloģisko izstrādni. Darbiniekam, kas radījis izgudrojumu, par to nekavējoties jāpaziņo darba devējam. Pēdējam 6 mēnešu laikā jāiesniedz izgudrojuma pieteikums. Ja viņš to neizdara, tiesības uz izgudrojumu pāriet izgudrotājam. Savukārt, ja autors saņem patentu, tad viņam ir tiesības ar to rīkoties pēc savas gribas, tai skaitā aizliegt darba devējam izmantot izgudrojumu vai arī pieprasīt

naudu par izmantošanu. Likumā nav precīzi formulētas ņēmēja dienesta izgudrojuma autora tiesības, bet ir paredzēts, ka darba devēja un darbinieka tiesiskās attiecības regulē kolektīvais vai individuālais darba līgums. Diemžēl ne visur to dara...

Ja izgudrojums radīts uzņēmumā, kas izpilda radoša rakstura uzdevumus, pamatojoties uz līgumu ar pasūtītāju, kurš to finansē, tad tiesības uz patentu nosaka šis līgums. Grūtības var rasties tad, ja līgumā nav attiecīgu punktu.

Tātad noslēdzot gan līgumus starp uzņēmumiem, starp darba devēju un ņēmēju, vajadzētu jau iepriekš vienoties, kā tiks risināti jautājumi, kas saistīti ar izgudrojumu radīšanu, un tas precīzi jāatspoguļo parakstāmajos dokumentos. Var jau, protams, censties izmantot viltības, cerot, ka pretējā puse nepamanīs... Bet ja nu tā izrādīsies viltīgāka par jums?...

Kādas tiesības dod patents? Izņēmuma. Pirmām kārtām, patenta īpašniekam ir tiesības aizliegt trešajām personām izmantot savu izgudrojumu, konkrēti, izgatavot, piedāvāt pārdošanai, iekļaut saimnieciskajā apritē, pielietot, kā arī ievest no ārvalstīm un glabāt patentēto produktu, pielietot patentēto paņēmieni, kā arī piedāvāt pārdošanai, iekļaut saimnieciskajā apritē, pielietot, ievest no ārvalstīm un glabāt produktu, kas iegūts ar patentēto paņēmieni. Patenta īpašnieks var arī pārdot savu patentu vai piešķirt licenci patenta izmantošanai un dzīvot kā rantjē.

Kas ir izgudrojuma izmantošana? Izgudrojuma pieteikuma galvenā daļa ir patenta formula. Tūlīt to pierādīsim. Izgudrojums skaitās izmantots, ja ir izmantotas šīs formulas neatkarīgā punkta visas pazīmes (vai to ekvivalenti). Ja formulā ir ierakstītas liekas pazīmes, kuras nav obligāti nepieciešamas, tad arī patents nekam neder. Konkurenti varēs izmantot jūsu izgudrojumu, tikai — mazliet to izmainot. To sauc par patenta apiešanu.

Kā cīnīties ar patenta pārkāpumiem? Vispirms — brīdināt pārkāpēju, bet pēc tam sniegt prasību tiesā. Tiesas ceļā var tikt pielietotas likumā paredzētās sankcijas — izgudrojuma izmantošanas pārtraukšana; aresta uzlikšana izstrādājumiem, kuros nelikumīgi izmantots patentētais izgudrojums, kā arī to konfiskācija patenta īpašnieka labā vai radīto zaudējumu kompensācija, ieskaitot negūto peļņu; tiesas izdevumu segšana. Tomēr mēs ieteiktu rast iespēju kompromisam, lai apmierinātas paliktu abas puses. Bieži pie tam abas puses izrādās apmierinātas. Viena saņem naudu, otra — to, par ko ir vienošanās.

Ko darīt, ja jums izsaka pretenzijas par patenta pārkāpšanu? Ja saņemat brīdinājuma vēstuli ar prasību pārtraukt sveša patenta pārkāpšanu, jums, pirmkārt, jāpārliecinās, vai tas patiešām ir izdarīts. Var gadīties, ka jūsu konkurents tikai uzdod vēlamo par patiesību. Ja pārkāpums tomēr

ir noticis (jūsu precei nepiemīt patenttīrība), jūsu turpmākai rīcībai pastāv vairāki varianti. Var pārtraukt šīs preces ražošanu. Var vienoties ar patenta īpašnieku un nopirkt no viņa izmantošanas licenci. Un var pašā patentā pameklēt tādu trūkumus, kuri dotu iespēju jums turpināt ražošanu. Un visbeidzot var pacensties panākt patenta anulēšanu, līdz ar to atrisinot visas problēmas.

Vai patents vienmēr dod tiesības pašam īpašniekam to izmantot? Atbilde ir negaidīta — ne vienmēr. Jaunais izgudrojums var būt kāda agrāk zināmā izgudrojuma pilnveidojums, kura patents pieder citam īpašniekam. Tātad iespējams, ka jaunajā izgudrojumā var būt izmantotas vecā pazīmes. Bet tas nozīmē, ka vecais izgudrojums skaitās izmantots. Vienkārši jaunā patenta īpašniekam nāksies saņemt izmantošanas atļauju no vecā izgudrojuma īpašnieka.

Kā saņemt patentu citās valstīs? Pats vienkāršākais variants — katrā valstī iesniegt atsevišķu pieteikumu. Bet izdarīt to uzreiz ir sarežģīti un dārgi, jo pieteikumu materiāli ir jātulko, katrā valstī jāsamaksā oficiālās nodevas un patentpilnvaroto (ārzemniekiem viņu pārstāvniecība ir obligāta) honorāri. Tāpēc vairums pasaules valstu atzīst konvencijprioritāti, t. i., ja nākošie pieteikumi tiek iesniegti 12 mēnešu laikā pēc pirmā patentpieteikuma, tad vēlākajiem pieteikumiem ir tādas pašas tiesības, kādas būtu, ja šie pieteikumi tiktu iesniegti pirmā pieteikuma iesniegšanas dienā. 12 mēnešu laikā ļoti bieži vēl nav skaidras izgudrojuma ieviešanas perspektīvas, un vēl jo biežāk nav atrasta nauda pietiekami plašai patentēšanai. Tāpēc tika radīts Patentu kooperācijas līgums, kura dalībniece ir arī Latvija. Atbilstoši šim līgumam tūlīt vai 12 mēnešu laikā pēc pirmā pieteikuma iesniegšanas var tikt iesniegts vienots PCT pieteikums ar valstu norādēm, kurās tiek plānota patenta saņemšana. PCT pieteikums neaizvieto nacionālos pieteikumus, tie tāpat vēlāk ir jāiesniedz, bet PCT procedūras izmantošana dod iespēju atlikt šos lielos izdevumus līdz 30 mēnešu termiņa beigām pēc pirmā pieteikuma iesniegšanas datuma.

2002. gada jūlijā Latvija pievienosies Eiropas patenta sistēmai, un tas dos vēl vienu iespēju patentu aizsardzības saņemšanai daudzās Eiropas valstīs.

Vai vienmēr vajag patentēt jauno tehnisko risinājumu? Nē, ne vienmēr. Var būt situācijas, kad patentēšana tikai palīdzēs konkurentam izprast jūsu izstrādnes nišas, bet jūs pat nespēsiet pierādīt, ka šis konkurents izmanto jūsu izgudrojumu. Tādos gadījumos labāk ir rūpēties par jūsu zinātnības («know-how») saglabāšanu slepenībā. Bet katru konkrēto situāciju ir vērts analizēt kopumā, novērtējot kā jūsu jauno izstrādni, tā arī kopējo konkurences situāciju. ☐